

Anmeldelser

LARS HAMRE: Norsk politisk historie 1513-1537. Oslo, Det norske samlaget 1998, 911 s.

Ganske kort inden sin død i februar 1999 nåede professor Lars Hamre (f. 1912) at udsende sin nihundrede sider store bog (ca. tre mill. typeenheder) om Norges politiske historie 1513-37, en fortsættelse af den langt kortere, men også væsentligt mere koncentrerede fremstilling af perioden 1450-1513 (Oslo 1971). I den nye bog får – meget mekanisk – hvert år i gennemsnit 33 sider, men fremstillingen og analyserne samles om hovedbegivenhederne, Christiern II.s kongevalg, hans afsættelse 1523 og Frederik I.s valg, de stormfulde år indtil grevefejden og Norges inkorporation i Danmark 1536-37. Begge værker bygger på forelæsninger ved universitet i Oslo. I højere grad end forgængerens har den nye brede udblik til hele Nordens historie, og hvert afsnit giver rigeligt plads til præsentation og diskussion af den aktuelle forskning; det gælder specielt det omstridte stockholmske blodbad (s. 120-28).¹

Bogens første hovedafsnit om Christiern II samles om dennes virksomhed både i Norge og Danmark. Lars Hamre lægger som andre historikere – bl.a. Erik Arup – et afgørende skel ved 1517: det første, forgæves angreb på Sverige og Dyvekekatastrofen; skade kun, at han ikke nåede at indarbejde Ole J. Benedictows sandsynliggørelse af, at fir-kantsdramaet mellem kongen, Henrik Krummedige, Torbern Oxe og Niels Hak i Skåne har været *ultima causa* forud for Dyvekes død, uden at dette naturligvis udelukker appendicitis eller giftmord, således som det nævnes (s. 96 f., 108 f.).² Sigbrit Willoms lagde – *per fas et nefas* – skylden på ærkebiskop Erik Walckendorff, der havde viderebragt habsburgernes forargelse over forholdet. I sidste ende resulterede konflikten – såle-

¹ Om den tidligere bog: Medieval Scandinavia 7. Odense 1974, s. 126-55. - I diskussionen af forspillet til det stockholmske blodbad savnes Lizzie Wie Andersen o.a., Uppsala-overenskomsten 1520. Odense 1975; kun Sven Ulrik Palmes forældede afhandling (Sv. HT 1944) citeres.

² Ole J. Benedictow, Striden om Månstorp-godset. Kong Christian 2. og Torben Oxe mot Henrik Krummedike. Historie 1997 (Århus), s. 32-53. Jf. H. Bruun (A. Heise) i Dansk biografisk Leksikon, red. af P. Engelstoft og Sv. Dahl, VIII. Kbh. 1936, s. 607 f.

des som Benedictow lægger op til i Torben Oxes lovstridige henrettelse 1517, Henrik Krummediges fald 1519 og henrettelsen af Knut Knutesen (Henrik Krummediges ærkefjende Knut Alfssens søn).

Under alle omstændigheder banede sagen vejen for 'Sigbrit Willoms' diktatur' og – atter med Arups ord – 'Hans Mikkelsens regering', der skabte uvilje og frygt i de privilegerede stænder i begge riger. Christiern II tilsidesatte håndfæstningen og de to rigsråd tiltog sig enevoldsmagt, gennemførte et kabinetsstyre og anbragte deres kreaturer som stedfortrædere i Bergen og Oslo, først ærkebispens og biskop Anders Muus og siden – da de faldt i unåde – henholdsvis ribeborgeren Jørgen Hansen og biskop Hans Mule (af odenseadel), som alle havde dømmende og udøvende magt, ofte endda vilkårligt, men altid nidkært. Og ligesom Danmark 1521-22 fik en landlov og bylov – begge antiaristokratiske – fik Norge 1523 en forordning, der blev håndhævet efter dens bogstav.

Selvom lovgivningen omgående blev sat ud af kraft 1523, lå den fuldt på niveau med tidens europæiske tendenser (s. 109), og ved århundredets slutning indrømmede Arild Huitfeldt, at den indeholdt »mange gode (og) nyttelige articular oc puncter« (cit. s. 134).³ Uden at nogen endnu har undersøgt lovgivningen i Christian III.s tid systematisk, fremhævede retshistorikeren Stig Iuul, at den på mange punkter genoptog reglerne fra Christiern II.s love; men da skete det i harmonisk samarbejde mellem kongen og rigsrådet, dels for at forebygge en gentagelse af grevefejden, og dels for at gennemføre den nødvendige modernisering af samfundet;⁴ men netop ikke ved et antiaristokratisk diktat ovenfra.

Lars Hamre fremhæver adskillige gange rådskonstitutionalismen – *regimen politicum* i Erik Lönnroths terminologi – som også tiltrak unionsvenlige kredse i Sverige og Norge; og han kunde her have tilføjet, at den blev til i Danmark – Skandinaviens materielt rigeste land – under Erik af Pommern (og altså i en lignende situation). Vil man datere adelsvældens start, må det blive 1439 og ikke 1523, da statsomvæltningen indledte dens allermest reaktionære fase både i Norge og i Danmark: udtrykket et 'systemsifte' (s. 189) må være en eufemisme. Kun stod Norge svagere, fordi de norske bisper havde majoritet i rigsrådet, og fordi konfessionelle skel og personlige konflikter til stadighed skabte uro og højdramatiske situationer. Der *måtte* komme sammenstød mellem ærkebiskop Olaf Engelbrektsen, Henrik Krummedige og Vincens Lunge, stridens *dramatis personae*.

³ Arild Huitfeldt, Kong Christiern den Anden. Kbh. 1596/1976, s. 208.

⁴ D. Tamm og T. Knudsen, red., Dansk forvaltningshistorie I. Kbh. 1999, kap. 2.

De kaotiske år 1523-24 får rimeligt nok en udførlig behandling. Det norske råd havde ingen andel i Christiern II.s fordrivelse; det bekendte sig som det danske til rigsrådskonstitutionalismen, men lagde også stærk vægt på Norges selvstændighed og protesterede kategorisk (bisp Mogens af Hamar) mod, at Frederik I titulerede sig 'ret arving til Norge' (s. 194, 197 f., 212, 221). Lars Hamre udkaster udtrykkeligt den hypotese, at Vincens Lunge kom til Norge som det danske rigsråds repræsentant nordenfjelds, medens Henrik Krummedige i Sydnorge repræsenterede kongen (s. 228 f.). Hr. Henrik stod vistnok temmeligt isoleret i den danske inderkreds,⁵ således at hypotesen forekommer sandsynlig.

Til billedet af kaos hører tillige, at Norge endnu ikke havde opsagt Christiern II 'huldskab og troskab', og at denne endnu havde tilhængere (Biskop Hans Mule og brødrene Olaf og Gaute Galde), at man både her og i København forudså, at han hurtigt vilde vende tilbage med kejserlig hjælp – efterretningen om slaget ved Pavia 1525 kom derfor som en beroligelse – at Gustav Vasa vilde angribe de sydnorske og skånske landskaber, og at han havde skumle planer om annektering af disse, måske endda skabe en svensk-norsk union. Selvom Frederik I gav sig god tid, kunde man i Danmark alligevel ikke risikere at lade Norge henligge som politisk og militært vakuum.

Det vilde føre altfor vidt at gennemgå hele den store bog i enkeltheder. Anmeldelsen må samles om to knudepunkter, opgøret efter Christiern II.s angreb 1531-32 og den folkeretsstridige Norgesparagraf 1536 plus nogle linier om Olaf Engelbrektssens drab på Vincens Lunge og Niels Lykke i juleugen 1536. Selv fremhæver Lars Hamre, at modsat mangelen på politisk korrespondance i Christiern II.s sidste år, da man ikke kunde eller ikke turde udtrykke sig frit, står der fra 1523 et rigt kildemateriale til rådighed (s. 216): Henrik Krummedige, Esge Bille og Mogens Gyldenstjerne må have gemt hver stump papir, de modtog; de foreligger delvis udgivet i den rodebutik, der hedder *Diplomatarium Norvegicum*; det gælder f.eks. den løbende udgivelse af Esge Billes arkiv.⁶ Specielt får Vincens Lunge en udførlig karakteristik (s. 230-32), også af hans elegante breve, ca. hundrede i alt (s. 229 f.). I det hele taget nyder Vincens Lunge her større sympati end Henrik Krummedige, hans ærkefjende.

Ved slutningen af sin redegørelse for Christiern II.s Norgesfærd 1531-32 fremhæver Lars Hamre fra første færd, at han tilsyneladende har

⁵ HT 12. r. III. Kbh. 1968-69, s. 21 f.

⁶ Historie 1992

været handlingslammet – ifølge psykiateren Paul V. Reiter kom han ind i en af sine depressionsperioder – og at allerede Poul Helgesen havde bemærket det (s. 510). I Skibbykrøniken hedder det nemlig: *tandem in Norvegiam, circa festum beati Martini, desparatorum asylum (!), pervenit, ubi diu fluctuabat inter spem et metum, incertus quorsum tandem diueteret*. I hvert fald endte han som bekendt efter Mogens Gyldenstiernes lejdebrud som statsfange på Sønderborg og Kalundborg slotte indtil sin død 1559.

For at klare opgøret med Norges frafald og sikre landet for unionen fik Vincens Lunge og Niels Lykke 5. august 1532 besked om at drage nordenfjelds for at opkræve skat og at rapportere om udfaldet til Esge Bille på Bergenhus (s. 512), hverken mere eller mindre.⁷ Alligevel rapporterede de kun til København og optrådte hele året i strid med deres instruks til voksende irritation i København (jf. ndfr.), hvad de – begge jurister – må have vidst; deres fuldmagt havde udelukkende fiskalt og militært indhold, og allerede dagen efter – 6. august – fik biskop Hans Reff og de to danske rigsråder Claus Bille og Truid Ulfstand fuldmagt til at forhandle med de norske stænder om »forbund, fred og enighed her til været haver og herefter at blive skulle til evig tid«.

Som Lars Hamre påpeger, må der her være sigtet til Bergentraktaten 1450 – eller burde have været det. For allerede tre dage inden – 3. august – krøb Hans Reff til korset og forpligtede sig til, at begge rigsråd kårede den til konge, som det danske råd havde besluttet sig for (s. 511);⁸ det stred åbenlyst mod Bergentraktatens ligeberettigelse og fælles kongevalg, og det samme gjorde fuldmagten 6. august; den har omtrent samme ordlyd.⁹ Altså en klar og utvivlsomt bevidst fordrejning af Bergentraktaten.

Vi kan ikke her følge de tre råders og makkerparret Vincens Lunges og Niels Lykkes færden indtil novembertraktaten 7. november 1532 (s. 312-20).¹⁰ Vincens Lunge og Niels Lykke fremturede og optrådte som om de havde bemyndigelse til at indgå forlig med Olaf Engelbrektsen; det gjorde han da også, da han fik underretning om Hans Reffs, Claus Billes og Truid Ulfstands ærinde. Anmelderen har tidligere – 1968 – understreget, at han på denne måde udnyttede Vincens Lunges og Niels Lykkes selvbestaltede fuldmagt til at udmanøvrere de tre udsendinge, der i november måtte nøjes med en bekræftelse af Bergentraktatens forskrift om fælles kongevalg. Denne pointe har Lars Hamre ikke; om han kunde tiltræde den eller ikke fremgår ikke.

⁷ Diplomatarium Norvegicum IX no. 707.

⁸ Sst. IX no. 706.

⁹ Sst. VIII no. 694.

¹⁰ HT 12.r. III, s. 66-72.

Derimod kan han ikke have ret i, at de tre officielle udsendinge dårligt kunde desavuere Vincens Lunge og Niels Lykke (s. 519); det kunde de have gjort, eftersom de ingen fuldmagt havde. Det vilde have elimineret Olaf Engelbrektsens manøvre, men – formentlig med vægtige grunde valgte de ikke at gøre det. Derimod har det betydning, at Niels Lykke længe havde været upopulær i København,¹¹ dels på grund af forliget med Christiern II, dels på grund af overtrædelsen af fuldmagten. Lars Hamre lægger vægten på, at Olaf Engelbrektsen havde inkasseret et svidende nederlag, en bod på 25.000 mr., og at han måtte finde sig i sækularisering af klostrene i Oslo stift og kirkelige embedsbesættelser (med danske gejstlige) med instrukser, som kan tolkes som lutherske; Lars Hamre gør det uden at ryste på hånden (s. 520-23).

Til kildematerialet om blodgildet i Trondhjem ved årsskiftet 1535/36, da Vincens Lunge blev dræbt i sit logi og Niels Lykke 'henrettet' – røget ihjel hævdede hans fader, Joachim Lykke og Erik Gyldenstjerne, men i begge tilfælde *hearsay evidence* – knytter der sig mange problemer, som har sat mange historikere grå hår i hovedet. Lars Hamre anfører og refererer ti, deriblandt Caspar Paludan-Müller (1854; s. 698-702). Forklaringen er, at vi bortset fra Arild Huitfeldt – der bl.a. må bygge på familietradition, og som iøvrigt fabulerer på livet løs – og Niels Krag, kun har otte samtidige dokumenter; selv de har naturligvis informative islæt, men de fleste må betragtes og behandles som partsindlæg: retfærdiggørelser eller bortforklaringer, eller de leverer kun vage og modstridende oplysninger.

Historikerne må da famle sig frem i mørke. Lettest går det i Niels Lykkes tilfælde, eftersom han efter katolsk ret havde begået blodskam ved at have sat et barn i verden med sin afdøde hustrus søster Lucia Nielsdatter (Gyldenløve).¹² Han havde allerede Vincens Lunges dødsdom hængende over hovedet. Som gejstlig kunde ærkebispens i denne egenkab ikke eksekvere dommen; at han gjorde det, mener Lars Hamre beror på, at han som rådets formand og lensmand benyttede sin verdslige myndighed (s. 717 f.), en ganske plausibel forklaring.

Overfor så vanskeligt et kildemateriale har historikere – og også Lars Hamre – været henvist til indiciebevisførelse. Mødet i juleugen beskæftigede sig med to hovedemner; et skattekrav fra den udvalgte Christian III, som var ulovligt al den stund, at kun det søndenfjeldske råd havde antaget ham; det sidste blev netop mødets andet hovedpunkt. Olaf Engelbrektsen, der havde løfte om kejserlig og pfalzisk hjælp til, at

¹¹ Jf. sst., s. 67.

¹² P. Bagge (A. Heise) i Dansk biografisk Leksikon XV. Kbh. 1938, s. 14.

Christiern II kunde genvinde tronen, modsatte sig, men mente også, at valget måtte være bindende for de søndenfjeldske råder. Lars Hamre antager, at ærkebispem på denne baggrund har iscenesat et skattenægteroprør i Trøndelag. Sagen havde været forelagt rådsrådet, der stod splittet, hvad angik Vincens Lunge. Olaf Engelbrektssen bærer uomtvisteligt ansvaret for drabet, men han handlede med et lysegrønt håb om støtte udefra (s. 706-12): en mellemproportional-løsning, men dog mulig forklaring. Hvis det har skortet på juleglæde i Trondhjem, vil ingen undre sig; en hyggejul blev det i hvert fald ikke.

Endnu i april 1536 forlangte Olaf Engelbrektssen fuld amnesti, før han vilde bøje sig, herunder for fængslingen af kongens undersætter og drabet på Vincens Lunge, som »vdi menig mandz oc almugens vprør her slagen bleff« (s. 724 f., 737); sådan står der faktisk i brevet: den officielle sandhed. 'Slutspillet' havde taget sin begyndelse, og den danske regerings folkeretlige overgreb mod Norge stod for døren, Norgesparagrafen (§ 3 i Christian III.s håndfæstning 30. oktober 1536).¹³ Og også her har der siden Paludan-Müller fundet en livlig diskussion sted om paragrafens fortolkning, dens hensigt og virkning.

Men først et par sidebemærkninger: Lars Hamre drager ikke konsekvenserne af sin analyse af det danske rigsråds forpligtelsesbrev 12. august – og dets zig-zag-kurs, som han dog noterer – når han mener, at kongen og rådet stod sammen om reformationen (s. 593, 595); for det gjorde de ikke. Og (s. 597) om tronfølgervalget: »dei kan dårligt være tvil om, at Christian III så arvekongedømmet som ei politisk mål«; jo, det kan der, for rigsrådet kunde ikke risikere endnu en tronvakance med fare for borgerkrig (jf. ndfr.). Regelen om kongevalg *vivente rege* ændres 1559 til forbud, med mindre rådet gav sit samtykke.¹⁴ Men Lars Hamre har derimod ret i sin betoning af kongens stærke magtstilling.

Norgesparagrafen – konstaterer Lars Hamre (s. 603) – »hører til dei historiske problem, som med mellomrom ... vert tekne fram til ny drøfting«; tidsbundet og ikke blot i agurketiden, kunde man tilføje. 'Arve'-nissen fulgte med til 1800-tallets diskussion, som ejendommeligt nok så Christian III selv som initiativtager til Norgesparagrafen, således også den længe toneangivende Paludan-Müller; hos J.Chr. Berg står den som et nidingsværk, hos Ernst Sars får kongen epiteter som uduelig og samvittighedsløs (s. 604 f.). Først i vort århundrede har diskussionen vendt sig mod det mere afgørende: Norgesparagrafens hensigt og virkninger, først hos Halvdan Koht 1934 (s. 606 f.).

¹³ C.F. Wegener, Samling af de danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter. Nyoptryk 1974, s. 83 f.

¹⁴ Sst., s. 101 (§ 46).

Som Lars Hamre selv fremhæver, kan det på grund af kildernes tavshed være svært at fastslå paterniteten til paragrafen; anmelderen kan have en mistanke til Claus Bille og Truid Ulfstand, men heller ikke mere; de havde begge slette erfaringer, og den sidste frasagde sig temperamentsfuldt sit medlemskab af det norske råd. Lars Hamre vælger en *via media*. Kongen opgav sit – angivelige – arvekrav og var dødtræt af Olaf Engelbrektssen, hans obstruktion og hans betingelser i tolvte time. Dertil kom de farer, der lurede udefra: kejseren, Pfalz, Lorraine og majestætens koleriske svoger, Gustav Vasa.

Det må om arvekravet fremhæves, at Norgesparagrafen tjente en fast funktion; at holde de slesvigske, holstenske eller andre magthavere tre skridt fra livet, selvom de fremturede nok så meget.¹⁵ For det andet opretholdt man – og det vil sige rigsrådet – fiktionen fra 1532 om, at det norske råd i henhold til unionsaftalerne 1450 havde pligt til at acceptere den konge, det danske råd valgte. Den finder vi endnu hos Arild Huitfeldt 1593 og i Christian IV.s norske lov 1604.¹⁶ Arvekravet vandt først terræn i Norge i Hannibal Sehesteds statholdertid 1642-51.

Lars Hamres bog udmærker sig altså ved sin alsidighed mere end ved nye synspunkter; og ved sin overraskende veloplagthed og ubesværede stil, sit engagement; han nævner selv i forordet at han kunde glemme middagen med torsk og rødvin (!) i sin distraktion. Nogle læsere vil måske mene, at bogen ligner et *vade-me-cum* til det norske diplomatarium, men den når dog videre. Man kan glæde sig over, at Lars Hamre nåede at afslutte bogen, men ærgre sig over, at han ikke nåede at opleve dens modtagelse.

E. Ladewig Petersen

OLE VIND: Grundtvigs historiefilosofi, Gyldendal 1999, 645 s.

Den foreliggende afhandling rummer et vidt spand både i tid og i tankegods.¹ Mindre kan heller ikke gøre det, når det drejer sig om Grundtvig og hans historiefilosofi. Afhandlingen er på 562 sider foruden et tillæg med Grundtvigtekster samt alle de registre, der hører til god orden.

¹⁵ HT 12.r. VI. Kbh. 1972-73, s. 407-35.

¹⁶ 5st., s. 443-57. Huitfeldt har ejet en brevbog (Codex insignicus) lit B XIII, qui inscribitur Norske handell oc documenter, reperiuntur sequentia, der nu kun kendes i Stephanus' indholdsfortegnelse. Her lægges skellet mellem arverige og valgrige ved 1449-50. Da. Mag. 6.r.I. Kbh. 1913, s. 62 ff.

¹ Anmeldelsen gengiver første officielle opposition ved forsvaret den 28. maj 1999.